

Strzelczyk, Jerzy

"Reallexikon der Germanischen
Altertumskunde von Johannes Hoops.
Zwaite, vllig neu bearbaeitete und stark
erweiterte Auflage", I. Bd., Berlin-New
York 1973 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 67/2, 286-288

1976

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

we właściwych proporcjach scharakteryzował różne nurty ruchu politycznego w drugiej połowie XIX i w początkach XX wieku; słusznie jednak główną uwagę poświęcił ruchowi robotniczemu i budzącemu się do życia politycznemu ruchowi ludowemu.

Okres II Rzeczypospolitej opracował S. Krzykała (rozdz. XII „W Polsce niepodległej 1918—1939”). Wiele uwagi poświęcił wrzeniu rewolucyjnemu w okresie tworzenia się niepodległego państwa. Nakreślił organizację władz państwowych i samorządowych, przedstawił problemy ludnościowe, koncentrując z kolei uwagę na stosunkach gospodarczych, głównie w miastach, w mniejszym stopniu na wsi lubelskiej. Najpełniej przedstawiono stosunki społeczno-polityczne, co jest w pełni uzasadnione jeśli zważyć, że w okresie II Rzeczypospolitej Lubelszczyzna była areną wielu ważnych wydarzeń. Autor skoncentrował się głównie na działalności rewolucyjnych ugrupowań politycznych, marginesowo tylko przedstawiając działalność takich obozów jak ruch socjalistyczny, ludowy czy narodowo-demokratyczny. W niewystarczającym stopniu ukazano działalność związków zawodowych, samorządu terytorialnego, spółdzielczości, kółek rolniczych itp. Czytelnik odczuwa niedosyt jeśli chodzi o przedstawienie tak ważnych wydarzeń, jak np. strajk chłopski z 1937 r. Szereg uwag autora na temat politycznego ruchu chłopskiego zachęca do dyskusji, na co nie pozwalają ramy niniejszego omówienia. Autor nie wykorzystał dużych możliwości, jakie stwarzała dobrze prezentująca się już literatura do dziejów społeczno-politycznych wsi lubelskiej w latach 1918—1939.

„Lata wojny i okupacji 1939—1944” (rozdz. XIII) zostały kompetentnie opracowane przez Z. Mańkowskiego. W sposób pozytywny zaowocowały w tym opracowaniu długoletnie jego własne badania nad dziejami Lubelszczyzny w tym okresie. Co prawda nie wszystkie kwestie zostały potraktowane z równą uwagą, na co być może wpłynął nierównomiernie zaawansowany stan badań, jak i stan zachowanych źródeł. Dla przykładu: o ile skrupulatnie i wyczerpująco przedstawił autor kampanię wrześniową, aparat okupacyjny, politykę ekonomiczną okupanta oraz różnorodne formy zbrodni popełnionych wobec ludności, to bardzo pobieżnie potraktowano życie codzienne ludności w warunkach okupacji, a nawet szczególnie silny na tym terenie ruch oporu, we wszystkich jego przejawach. Okres wyzwania Lubelszczyzny zaakcentowany został zaledwie paroma wierszami, ale jest to zrozumiałe, gdyż dziejom Lubelszczyzny w Polsce Ludowej poświęcony ma być II tom tego wydawnictwa. Oby równie wartościowy i opracowany przez kompetentnych badaczy, jak omawiany tom I.

Józef Ryszard Szaflik, Jan Tyszkiewicz

Reallexikon der Germanischen Altertumskunde von Johannes Hoops. Zweite, völlig neu bearbeitete und stark erweiterte Auflage, I. Bd.: Aachen — Bajuwaren, Walter de Gruyter, Berlin—New York 1973, s. XXXIII, 627.

W latach 1911—1919 wydawnictwo Karla J. Trübnera w Strassburgu wydało cztery okazałe tomy pierwszego wydania wymienionego w nagłówku dzieła, zawierające w sumie 2023 hasła pióra 84 autorów. Miało ono służyć intensyfikacji badań nad starożytnościami germańskimi, a zwłaszcza pogłębieniu interdyscyplinarnych więzi w tym zakresie. Wydawnictwo de Gruytera, które przejęło nie istniejącą firmę Trübnera, podjęło też inicjatywę wydania nowej wersji „Hoopsa”. W istocie pierwsze wydanie leksykonu spełniło postawione mu przed pół wiekiem zadanie, stając się nieodzownym narzędziem w pracy nie tylko specjalistów dawnych dziejów plemion germańskich, lecz w ogóle — historyków dziejów Europy, zwłaszcza środkowej, północnej i wschodniej.

Próbę czasu wytrzymało wiele elementów dzieła J. Hoopsa, jak ramy terytorialne leksykonu, położenie nacisku na okres wczesnego średniowiecza, uwzględnienie elementów kultury ludów niegermańskich zamieszkujących niegdyś tereny objęte leksykonem lub graniczących ze światem germańskim. W każdym jednak przypadku „Nowy Hoops” idzie o krok dalej od swego poprzednika. Znacznie szersze uwzględnienie znalazły nauki ściśle, intensywnie wykorzystywane w archeologii (botanika, gleboznawstwo, zoologia, metalurgia), oraz nowe metody badań historyczno-osadniczych i historyczno-geograficznych. W ogóle jednak, mimo że archeologia zajmuje w leksykonie ważne miejsce, stwierdzić trzeba, że wydawcom powiódł się zamysł zachowania pierwotnego charakteru wydawnictwa, bez zamieniania go w leksykon archeologii germańskiej (analogiczny choćby do „Enzyklopädisches Handbuch zur Ur- und Frühgeschichte Europas” t. I—II, Jana Filipa, Praga 1966). Cel ten wydawcy osiągnęli poprzez eliminowanie artykułów szczegółowych o poszczególnych odkryciach i stanowiskach archeologicznych i ograniczenie się do faktów szczególnie ważnych i oświetlających szersze procesy historyczne.

Różnice w stosunku do I wydania polegają przede wszystkim na większym ograniczeniu czasowym. Podczas gdy „stary” Hoops jako górną granicę przyjął koniec XI wieku (w wypadku Skandynawii nawet nieco później), obecnie zdecydowano się na granicę elastyczną, określoną momentem zastąpienia „starożytności germańskiej przez chrześcijańskie średniowiecze”. W zasadzie uznano panowanie Karola Wielkiego za *terminus ad quem*, z tym że na północy przesunięto granicę do XI wieku, obejmując tym samym cały „okres wikingi”. Dalsza ważna różnica to uwzględnienie w nowym wydaniu w dość dużym stopniu dziejów politycznych (*äussere Geschichte*), czego nie było w I wydaniu. Przejawiło się to w rozdziałach o politycznych dziejach np. poszczególnych plemion germańskich i niegermańskich oraz w biogramach postaci zarówno z germańskiej historii, jak również spoza niej, o ile odegrały one ważną rolę w dziejach Germanów (np. cesarz August). Wybór biogramów może być dyskusyjny: Wydawcy uprzedzili poniekąd zastrzeżenia tłumacząc, że uwzględnienie dziejów politycznych ma na celu jedynie przedstawienie „ogólnych ram” starożytności germańskich.

Nie różnią się obie wersje „Hoopsa” w wyłączeniu historii literatury wczesno-średniowiecznej ludów germańskich, uwzględniając ją jedynie w takim zakresie, by móc śledzić wątki starogermańskie. Obie uwzględniają problematykę językoznawczą, zarówno w postaci odrębnych haseł (np. „Althochdeutsche Sprache”) jak również części haseł poświęconych etymologii nazw. Jeszcze dobitniej niż w I wydaniu zaakcentowano historiografię średniowieczną. Nowością są biogramy szczególnie dla nauki o starożytnościach germańskich zasłużonych badaczy nowożytnych (np. Nilsa Åberga i Holgera Arbmana). Historia Kościoła interesuje wydawców jedynie w aspekcie chrystianizacji Germanów; dalsze dzieje Kościoła w poszczególnych krajach zostały uwzględnione o tyle tylko, o ile ułatwiają zrozumienie przebiegu chrystianizacji. Zachowano informację bibliograficzną przy poszczególnych hasłach ograniczając ją wszakże do roli wprowadzenia do dalszych studiów. Zachowano bogatą szatę ilustracyjną, zmieniając ją stosownie do potrzeb chwili bieżącej i zaopatrując tekst w pewną ilość reprodukcji barwnych. Z oczywistych względów „Nowy Hoops” będzie znacznie obszerniejszy od I wydania. O ile w I wydaniu część haseł do hasła „Bawarowie” włącznie zajęła w sumie 157 stron, obecnie autorzy poświęcili na tę część alfabetu cały obszerny, przeszło 600-stronicowy tom. Liczba współpracowników przekroczyła dwieście. Głównymi wydawcami leksykonu są: H. Beck (Saarbrücken) oraz H. Janke, K. Ranke i R. Wenskus (wszyscy trzej z Getyngi).

W ogromnym bogactwie materiału zawartego w I tomie, najbardziej rewelacyjne są, podobnie jak w I wydaniu, artykuły syntetyczne i przekrojowe, dotyczące róż-

nych stron kultury materialnej (por. choćby hasła: „Auerochse”, „Axt”, „Almandin”, „Abort”), duchowej i społecznej (przykładowo: „Alten- und Krankentötung”, „Alter und Altersklassen”, „Arme”, „Amt”). Trwałą wartość naukową wydają się posiadać m.in. takie hasła jak „Acker- und Flurformen” (M. Müller-Wille), „Archäologische Landesaufnahme” (H. Jankuhn), „Altlandschaftsforschung” (H. Jäger). Dużo uwagi poświęcono „wertikalnym” przekrojom w postaci dziejów poszczególnych ludów i krajów; tu na podkreślenie zasługują zwłaszcza obszernie artykuły o Alemanach (H. Kuhn, H. Jänichen, H. Steuer), Anglach (H. Kuhn, H. Beck, R. Wenskus, H. Jankuhn, K. Raddatz), Anglosasach (H. Kuhn, D. M. Wilson), Bajuwarach (H. Beck, St. Hamann, H. Roth), a także o Obodrytach (K. Zernack) i Awarach (H. Beck, G. László). Wprowadzono do II wydania hasła poświęcone omówieniu problematyki całych dyscyplin wiedzy, np. antropologii. Z pewnej części haseł zrezygnowano (częściowo w wyniku niemożności znalezienia kompetentnego autora), tak że I wydanie Hoopsa bynajmniej nie utraciło znaczenia jako podręczna pomoc dla badacza. Dotyczy to np. takich haseł jak „Anwalt”, „Ausfuhr”, „Astronom” (autor biografii Ludwika Pobożnego), „Augustyn arcybiskup Canterbury”. Brak innych został spowodowany innym układem haseł, o czym informują odsyłacze.

Dobre rezultaty dała, zastosowana jednak w ograniczonych rozmiarach, współpraca z uczonymi innych krajów. Dotyczy to zwłaszcza zagadnień anglosaskich i pannońskich. Wypada wyrazić nadzieję, że w następnych tomach leksykonu współpraca wydawców z uczonymi innych krajów się rozszerzy. Już jednak w tej chwili stwierdzić można, że współczesna wersja „Reallexikon” stanowi wydarzenie dużej miary, a dzieło Hoopsa, rozszerzone i uwspółcześnione, przez następnych wiele lat będzie służyło nauce, stanowiąc dla wczesnego średniowiecza Europy kompendium równie często konsultowane jak „Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft” Pauly’ego-Wissowy i „Słownik Starożytności Słowiańskich”. Tego ostatniego dzieła nie znajdujemy zresztą w wykazie skrótów, ani — według pobieżnej oceny — w całym I tomie leksykonu. Wydaje się, że szersze uwzględnienie treści „Słownika Starożytności Słowiańskich” przez autorów niektórych haseł „Reallexikon” wyszłoby im na dobre. W dalszych partiach dzieła potrzeba szerszego uwzględnienia dorobku nauki pozaniemieckiej w tej części leksykonu, która dotyczy wschodniej peryferii świata germańskiego stanie się jeszcze bardziej oczywista.

Jerzy Strzelczyk

Corpus inscriptionum Poloniae t. I: *Województwo kieleckie*, pod red. Józefa Szymańskiego, z. 1: *Miasto i powiat Kielce*, wyd. Barbara Trelińska, Muzeum Świętokrzyskie w Kielcach, Kielce 1975, s. 170.

Wiosną 1973 r. na dorocznej konferencji poświęconej naukom pomocniczym historii w Wiśle, Józef Szymański przedstawił szeroko zakrojony program inwentaryzacji wszystkich zachowanych inskrypcji polskich po rok 1800¹. Nie przypuszczaliśmy wówczas, że już w dwa lata później ukaże się pierwszy zeszyt korpusu tych inskrypcji.

Prezentowana praca ma charakter zespołowy. Wykonana została według założeń Szymańskiego i pod jego redakcją. Odczytów dokonało kilkunastu studentów historii Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach podczas studenckich obozów naukowych. Opracowanie całości jest dziełem Barbary Trelińskiej. Zeszyt objął ogółem 131 napisów odnalezionych na terenie miasta Kielc i dawnego (sprzed 1975 r.)

¹ J. Szymański, *Potrzeby i możliwości polskiej epiigrafiki [w:] Problemy nauk pomocniczych historii* t. II, Katowice 1973, s. 63—77.